

Sprekende stenen

Stolpersteine in de Schilderswijk Groningen

Les 1 BB

Gevlucht

het verhaal van Bertha en Auguste Mugdan

Gevlucht

Bertha en Auguste Mugdan

In de Schilderswijk in Groningen zijn 263 mensen omgekomen door naziterreur. Voor bijna al deze mensen is een *Stolperstein* gelegd.

Een *Stolperstein* – in het Nederlands ‘struikelsteen’ – is een betonnen klinker waarop een messing plaatje van 10 x 10 centimeter is aangebracht. Op het messing plaatje staan de naam, geboorte- en overlijdensgegevens van een slachtoffer van het naziregime. De steen wordt geplaatst voor het laatste woonhuis van het slachtoffer. Twee van de *Stolpersteine* in de Schilderswijk liggen voor Wassenberghstraat 24 en zijn voor Bertha en Auguste Mugdan.

Het verhaal van Bertha en Auguste Mugdan

Bertha Unger-Mugdan en Auguste Collin-Mugdan vinden als vluchtelingen onderdak in het pension van de familie Rosenthal. De zussen zijn geboren in Kempen (Kepno, in het huidige Polen), waar hun vader een boekhandel heeft. Auguste woont in Berlijn, Bertha in Hamburg. Beide zussen zijn weduwe als zij eind jaren dertig besluiten samen de naziterreur te ontvluchten. Hun zusje Julia en hun zoons Alfred, Harry en Louis zijn dan al geëmigreerd.

Auguste en Bertha stappen op 13 mei 1939 in Hamburg samen met 935 andere vluchtelingen aan boord van het vluchtelingenschip de *St. Louis*. De reis verloopt dramatisch: Cuba, de Verenigde Staten, Canada – nergens mogen de vluchtelingen aan land, zodat het schip noodgedwongen weer koers zet naar Europa. Even dreigt het schip zelfs terug te moeten naar nazi-Duitsland. Maar de vluchtelingen mogen in Antwerpen van boord en krijgen asiel in Groot-Brittannië, Frankrijk, België of Nederland.

Auguste en Bertha krijgen op 18 juni 1939 asiel in Nederland. In juli 1939 vertrekken zij naar Groningen en nemen hun intrek in Hotel Kiek. Na de sluiting van het hotel gaan ze naar het pension in de Wassenberghstraat.

In 1941 proberen Bertha en Auguste opnieuw te emigreren naar Amerika. Daartoe dienen ze een aanvraag in bij de Groningse politie. Helaas worden

ze van het kastje naar de muur gestuurd. Auguste en Bertha beginnen de hele procedure opnieuw, maar zij lopen vast in de bureaucratie.

Gevlucht

Bertha en Auguste Mugdan

1 Gebruik het verhaal van Bertha en Auguste Mugdan

Waar kwamen Bertha en Auguste Mugdan vandaan?

2 Gebruik tekst *De vergeefse reis van de St. Louis*

- a Met welke bestemming betrokken Bertha en Auguste met de St. Louis?
- b Leg uit waarom het schip uiteindelijk in Antwerpen terecht kwam.
Leg in je antwoord uit waarom de reis zoveel langer duurde.
- c De zussen kregen asiel in Nederland. Leg uit wat dat betekent.
- d De kleinzoon van Bertha noemt de St. Louis 'een schip dat alle Joden zich herinneren'. Verklaar wat hij met zijn uitspraak bedoelt.

3 Gebruik de tekst *Noodgedwongen onder één dak*

In Groningen kwamen Bertha en Auguste via Hotel Kiek aan het A-Kerkhof terecht in een pension aan de Wassenberghstraat.

Leg uit dat de zussen terecht kwamen bij lotgenoten.

4 Gebruik het verhaal van Bertha en Auguste Mugdan

Leg in je eigen woorden uit waarom de tweede vluchtpoging van de zussen ook mislukte.

5 Gebruik de tekst *Noodgedwongen onder één dak*

Toen de nazi's in 1942 ook in Groningen begonnen met het oppakken van de Joden, woonden de zussen nog aan de Wassenberghstraat.

Beschrijf wat er vanaf 1942 met hen gebeurd is.

6 Ga nu zelf op zoek

Eén van de redenen waarom de vlucht van Bertha en Auguste Mugdan mislukte, was het feit dat landen weigerden om (meer) vluchtelingen op te nemen.

Leg met een voorbeeld uit het nieuws uit dat dit nog steeds gebeurt.

Noodgedwongen onder één dak

Pension Rosenthal

De lotgevallen van de bewoners van dit pension weerspiegelen de verschrikkingen waar Joden onder het naziregime mee te maken krijgen: verjaagd uit je huis, ontslagen, beroofd van je bezittingen, gevlucht naar veiliger oorden maar teruggestuurd worden en uiteindelijk vermoord in een concentratiekamp.

Fritz Rosenthal is makelaar in Berlijn als hij moet vluchten voor de nazi's die in 1933 in Duitsland aan de macht zijn gekomen. Samen met zijn vrouw **Charlotte Rosenthal-Levit** en zijn zoon **Klaus Julius Rosenthal** vertrekt hij in 1935 naar Groningen. Hier is hij de nieuwe eigenaar van het bekende Hotel Kiek aan het A-Kerkhof. Zijn vrijheid duurt vijf jaar; nog geen drie maanden na de Duitse inval in Nederland wordt het hotel gesloten. De familie Rosenthal vertrekt in augustus 1940 naar de Wassenberghstraat 24, waar zij een pension beginnen. Zoon Klaus Julius, dan 17 jaar, gaat mee. Hij is student werktuigbouwkunde aan de mts in Groningen. Zijn naam is te vinden in het herdenkingsboek *Stenen, Namen, Portretten van de Hanze Hogeschool*. Zijn naam komt ook voor in

het politiearchief; daaruit blijkt dat hij in 1942 een poging heeft gedaan te emigreren. Dat is niet gelukt. Net als andere Joodse slachtoffers is de familie Rosenthal niet alleen vermoord, maar ook beroofd. Hun bezittingen zijn door de nazi's geconfisqueerd.

Bertha Unger-Mugdan en **Auguste Collin-Mugdan** vinden als vluchtelingen onderdak in het pension van de familie Rosenthal. De zussen zijn geboren in Kempen (Kepno, in het huidige Polen), waar hun vader een boekhandel heeft. Auguste woont in Berlijn, Bertha in Hamburg. Beide zussen zijn weduwe als zij eind jaren dertig besluiten samen de naziterreur te ontvluchten. Hun zusje Julia en hun zoons Alfred, Harry en Louis zijn dan al geëmigreerd. Auguste en Bertha stappen op 13 mei 1939 in Hamburg samen met 935 andere vluchtelingen aan boord van het vluchtelingenschip de St. Louis. De reis verloopt dramatisch: Cuba, de Verenigde Staten, Canada – nergens mogen de vluchtelingen aan land, zodat het schip noodgedwongen weer koers zet naar Europa. Even dreigt het schip zelfs terug te moeten naar nazi-Duitsland. Maar de vluchtelingen mogen in Antwerpen van boord en krijgen asiel in Groot-Brittannië, Frankrijk, België of Nederland. Auguste en Bertha krijgen op 18 juni 1939 asiel in Nederland. In juli 1939 vertrekken zij naar Groningen en nemen hun intrek in Hotel Kiek. Na de sluiting van het hotel gaan ze met de familie Rosenthal mee naar het pension in de Wassenberghstraat. In 1941 proberen Bertha en Auguste opnieuw te emigreren naar Amerika. Daartoe dienen ze een aanvraag in bij de Groningse politie. Helaas wor-

Bertha Unger-Mugdan en Auguste Collin-Mugdan bij Wassenberghstraat 24, mei 1941.

Akerkhof zuidzijde met links uithangborden, onder meer van Hotel Kiek.

den ze van het kastje naar de muur gestuurd. Auguste en Bertha beginnen de hele procedure opnieuw, maar zij lopen vast in de bureaucratie.

Siegmund Kaufmann arriveert samen met zijn vrouw **Elise Kaufmann-Wassermann** in januari 1938 in Groningen. Zij zijn afkomstig uit Frankfurt am Main. Sigmund is actief in de modebranche, evenals zijn schoonfamilie. Mogelijk hebben Elise en hij elkaar langs deze weg leren kennen.

In de eerste jaren van hun huwelijk wonen ze in een arme wijk van Frankfurt. Op 2 oktober 1905 bevalt Elise van een zoon, Jakob Robert. Hij blijft enig kind. In 1918, als de zaken goed gaan,

Lersnerstrasse 34,
Frankfurt; het echtpaar
Kaufmann-Wasserman
bewoonde de tweede
verdieping.

verhuist de familie naar de Lersnerstrasse 34, in een betere buurt.

Al vrij snel na de machtsovername door de nazi's vertrekt zoon Jakob Robert in 1934 naar Amsterdam. Hij vestigt zich daar als firmant van textielagentschap Gerson. In januari 1938 volgt het echtpaar Kaufmann-Wasserman hun zoon naar Nederland. In Groningen beginnen zij een groothandel in damesmode. Het echtpaar gaat wonen in pension De Waard, Brugstraat 7a. Bij het uitbreken van de oorlog wonen ze aan het Zuiderpark, maar daar kunnen ze niet blijven. Vanaf 11 mei 1941 wonen ze opnieuw in een pension, dit keer bij Fritz Rosenthal aan de Wassenberghstraat.

Dina Rijnveld-Oppenheimer komt in 1878 als meisje van 13 jaar vanuit Duitsland naar Nederland. Zij verhuist mee met haar oudere zus Magdalena die in dat jaar met een Nederlander trouwt. Later trouwt Dina met de broer van haar zwager, Eliezer Rijnveld. Eliezer heeft

De St. Louis in de haven van Hamburg. Rechts: Bertha Unger-Mugdan en Auguste Collin-Mugdan aan boord van de St. Louis

Leopold Rijnveld

een winkel in manufacturen, 'kindergoederen' en modeartikelen, eerst in Rotterdam, later in Hilversum. Op 15 april 1898 krijgen zij een zoon, **Leopold Rijnveld**. Na de dood van haar man zet Dina de winkel voort. Ondertussen voltooit Leopold het gymnasium en studeert hij klassieke talen aan de Universiteit van Amsterdam. Als de oorlog in mei 1940 uitbreekt, werkt hij aan het gymnasium in Winschoten. Zijn moeder is met hem meegegaan naar Winschoten. Vanaf november 1940 zet de bezetter Joodse docenten en andere Joodse overheidsdienaren uit hun functies en begin 1941 raakt Leopold zijn baan kwijt aan een vervanger. Ook dwingt de bezetter Joden vanuit de provincie naar de stad Groningen te verhuizen. Moeder en zoon komen in maart 1942 terecht in het pension aan de Wassenberghstraat. Leopold werkt dan aan

het Joods Lyceum in de Violenstraat, waar Joodse kinderen onderwijs krijgen.

Na de oorlog vindt een collega een brief van Leopold met de uitspraak: 'Maar uiteindelijk heeft Plato gelijk, dat het beter is onrecht te lijden, dan te doen.'

Op 3 oktober 1942 is Klaus Julius Rosenthal tijdens een grote razzia in Groningen opgepakt en naar Westerbork gebracht. De overige bewoners van het pension treft dat lot in het najaar van 1942 en het voorjaar van 1943. De laatste is Dina Rijnveld, die op 29 april 1943 zelfs als patiënt in het Diaconessenhuis niet veilig is. Alle bewoners van het pension zijn in 1943 vermoord.

Fritz Rosenthal

Geboren: 2 juni 1877, Berlijn (Duitsland).
Vermoord: 19 februari 1943, Auschwitz

Charlotte Rosenthal-Levit

Geboren: 17 december 1893, Dirschau (Duitsland).
Vermoord: 19 februari 1943, Auschwitz

Klaus Julius Rosenthal

Geboren: 19 november 1923, Berlijn (Duitsland).
Vermoord: 28 februari 1943, Auschwitz

Bertha Unger-Mugdan

Geboren: 7 mei 1875, Kempen/Kepno (Duitsland/Polen).
Vermoord: 13 maart 1943, Sobibor

Auguste Collin-Mugdan

Geboren: 22 februari 1878, Kempen/Kepno (Duitsland/Polen).
Vermoord: 13 maart 1943, Sobibor

Siegmund Kaufmann

Geboren: 18 mei 1878, Frankenstein, Rijnland-Palts (Duitsland).
Vermoord: 20 maart 1943, Sobibor

Elise Kaufmann-Wassermann

Geboren: 17 maart 1878, Frankfurt am Main (Duitsland).
Vermoord: 20 maart 1943, Sobibor

Dina Rijnveld-Oppenheimer

Geboren: 18 april 1865, Schriesheim (Duitsland).
Vermoord: 7 mei 1943, Sobibor

Leopold Rijnveld

Geboren: 15 april 1898, Rotterdam.
Vermoord: 26 maart 1943, Sobibor

De vergeefse reis van de St. Louis

De vlucht van de zussen Mugdan

De reis van de St. Louis (1939).

Op 13 mei 1939 vertrekt het passagiersschip de St. Louis uit de haven van Hamburg. Aan boord ruim 900 mensen, merendeels Duitse Joden op de vlucht voor de nazi's. De bestemming is Cuba: verschillende passagiers hopen via Cuba de VS te bereiken.

Kleinzoon David Unger over de reis van zijn oma en oudtante

In Hamburg stappen ook de zussen Bertha Unger-Mugdan en Auguste Collin-Mugdan aan boord van de St. Louis. Zij komen uiteindelijk aan de Wassenberghstraat 24 in Groningen terecht. Kleinzoon David Unger verhaalt op 8 december 2016 over hun lot, als er voor beide zussen een Stolperstein wordt gelegd: 'Gusti en mijn grootmoeder Betty bleven in Duitsland tot 1939 na de Kristallnacht en ze boekten een passage op de St. Louis, een schip dat alle Joden zich zullen herinneren. Ze ver-

trokken met tien mark op zak, zoveel als passagiers was toegestaan en gingen naar Havana. (...) Op weg naar Havana werd hun visum ingetrokken door de president van Cuba. Het schip ging toen naar Miami en Franklin Roosevelt weigerde de Joden toestemming aan land te gaan. Hij werd daartoe aangezet door Cordell Hull, de minister van Buitenlandse Zaken, die zei: "We hebben quota en we kunnen dit jaar slechts 28.000 Duitsers toelaten en niet al die Duitsers kunnen Joods zijn." Dus ging het schip door naar Canada en Mackenzie, de minister-president weigerde de Joden toestemming aan land te gaan. (...) België, Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland waren de vier landen die de Joodse passagiers die het hadden overleefd toelieten. Naar elk land gingen ongeveer 230 Joden.'